

SOCIOLOGIA DEDINY V POLSKU

JÁN PAŠIAK

Sociológia dediny patrí v Poľsku medzi najviac rozpracované časti sociológie. Vyplyva to jednak z bohatých tradícií sociologických výskumov dediny i z dôležitosti súčasnej problematiky dediny v Poľsku.

V agrárnej zaostalej krajine, akou bolo Poľsko pred druhou svetovou vojnou, predstavuje roľníctvo vždy najpočetnejšiu spoločenskú silu. Politické záujmy roľníckej triedy vyžadujú konkrétne vedecké poznanie sociálnej problematiky svojho spojenca v boji proti buržoázii. Preto ideológovia roľníckej triedy obracajú pozornosť k dedine a vytvárajú základ materialistického vysvetľovania spoločenských javov (Marchlewski, Krzywicki). Zoširoka pristupujú k štúdiu spoločensko-ekonomických faktorov roľníctva. Snažia sa dať odpoveď na to, v akom smere ide agrárny vývin, aké sú jeho objektívne zákonitosti a s nimi spojená perspektíva vývinu roľníctva. Pri svojich výskumoch používajú metódu ekonomickej a demografickej analýzy dediny a predovšetkým kladú dôraz na ekonomické podmienky. Vystupujú ako zástancovia základných téz historického materializmu. Tento smer v sociológii venuje najväčšiu pozornosť skúmaniu sociálnej štruktúry dediny. Pod vedením Krzywického pristupuje Instytut Gospodarstwa Społecznego ku skúmaniu jednotlivých problémov roľníctva.¹ Veľké úsilie sa vynakladá na zbieranie autobiografických materiálov, ktoré sa publikujú ako Pamietniki chłopów.²

Druhý smer, ktorý vzniká v sociológii dediny v Poľsku, je bližší vtedajšej americkej sociológii a smeru ruských štatistikov a ekonómov (F. Bujak). Tento smer sa sústreďoval na hospodársku a výrobnú stránku poľského roľníctva.³ Málo si všima spoločenské podmienky, i keď sa v jeho prácach poukazuje na potrebu zmien, ale v zmysle hospodársko-reformátorskom.

Tretí smer vyrástol pod vplyvom práce W. I. Thomasa a F. Znanec-kého, *The Polish Peasant in Europa and America*, Boston 1918—1920. Predstaviteľom tohto smeru sa stal Józef Chałasiński a ním vedený Panstwowy Instytut Kultury Wsi. Predstaviteľom tohto smeru vo veľkej miere bol aj Władysław

¹ Napríklad tieto práce: L. Landau, J. Pański, N. Strzelecki, *Bezrobocie wśród chłopów*, IGS, Warszawa 1935; N. Strzelecki, R. Czerniewski, R. Jabłoński, K. Bentlewska, *Struktura społeczna wsi polskiej*, IGS, Warszawa 1937.

² *Pamiętniki chłopów* (I. séria 1935, II. séria 1936).

³ F. Bujak, *Maszkienice, Stosunki społeczne i gospodarcze*, Krakov 1901. F. Bujak, *Zmiana, stosunki społeczne i gospodarcze*, Krakov 1903.

Grabski, zakladateľ Inštitutu Socjologii Wsi. Základným problémom skúmania tohto smeru bola premena spoločnosti na dedine a prechod roľníkov z dedinskej lokálnej spoločnosti do nadlokálnej národnej spoločnosti. Práce J. Chałasińskiego mali veľký význam pre ďalší rozvoj sociológie dediny. Jeho základnou metódou bola analýza autobiografického materiálu a monografia dediny.

Mnohých sociológov však nemožno začleniť ani do jedného z týchto smerov a zaujímajú odlišné postavenie v poľskej sociológii.

Sociologické práce z tohto obdobia nevytvorili len bohatú tradíciu, ale poskytujú dnes bohatý faktový materiál pre porovnanie a veľkú možnosť po mnohých rokoch opakovať sociologické výskumy v tých istých lokalitách.

V období druhej svetovej vojny a po nej sociologické výskumy sa realizovali len zriedka. Po druhej svetovej vojne, pod nepriaznivým vplyvom kultu osobnosti pre sociológiu, aj v Poľsku sa sociologické výskumy robili len ojedinele. Inštitut Ekonomiky Roľnej (ďalej IER) robil výskumy sociálneho rozvrstvenia dediny⁴ a Varšavská univerzita robila výskum sociálneho rozvrstvenia robotníckej triedy a inteligencie.⁵ To boli jediné výskumy v období r. 1948—1956.

Rozvoj sociológie prudko začína po XX. sjazde KSSS a odvtedy poľská sociológia dediny dosiahla veľké úspechy, ktoré vysoko oceňujú nielen doma, ale i sociológovia v zahraničí.

Základným problémom sociológie dediny, z ktorého vychádzajú všetky výskumy, je vplyv socialistickej industrializácie na sociálnu štruktúru dediny. Okolo tejto problematiky sa zgrupovali vedeckí pracovníci z rôznych pracovísk. Základným vedeckým pracoviskom, ktoré koordinuje všetku prácu v tejto oblasti, je Základ Socjologii Wsi v Inštitute Filozofii i Socjologii v Poľskej akadémii vied. S týmto pracoviskom veľmi tesne spolupracuje Pracownia Socjologii Wsi v Inštitute Ekonomiky roľnej. (Spoločné vedenie týchto dvoch vedeckých pracovísk doc. dr. B. Gałęskim a spoločný vedeckovýskumný plán zaručuje maximálnu spoluprácu a koordinovanosť úloh.)

Hlavným obsahom sociologického výskumu na dedine je sociálna štruktúra dediny. Za najdôležitejší aspekt sociálnej štruktúry sa pokladá aspekt triedny, triedna štruktúra roľníctva. Skúmajú sa vzťahy medzi jednotlivými triedami a skupinami roľníctva. Predmet sociologického výskumu je komplikovaný zložitými ekonomickými vzťahmi v poľnohospodárstve a z toho vyplývajúcimi vzťahmi spoločenskými.

Ťažisko poľnohospodárskej výroby je na individuálnych hospodárstvach (80,4 percent).⁶ Najpočetnejšou spoločenskou skupinou sú roľníci s výmerou pôdy 2 — 5 ha (30,5 %) a, s 5 — 10 ha (26,2 %). Z toho vyplýva, že ťažisko sociologického výskumu je práve na rodine individuálneho roľníka, na sociálnych problémoch, ktoré súvisia s jej spoločenským postavením a vývinom.

Veľkú skupinu tvoria roľníci s výmerou pôdy 0,5 — 2 ha (23,0 %), ktorí spravidla pracujú mimo poľnohospodárstva „chlopi-robotníci“ a ktorým sociologický výskum venuje značnú pozornosť.

⁴ *Spolecznostno-ekonomicka struktura wsi w Polsce Ludowej*, Varšava 1957.

⁵ *Z barañkasy robotniczej i inteligencji*, Lodž 1958.

⁶ Údaje podľa *Mały rocznik statystyczny 1963*, Varšava 1963.

Z tejto problematiky bolo už ukončené viac čiastkových sociologických výskumov. Výsledky týchto výskumov vyjdú v najbližšom čase knižne, alebo vo forme rozsiahlejších štúdií v odborných časopisoch. Sú to predovšetkým tieto práce: *Sedliaci a povolanie roľníka* (B. Gałęski), *Faktory stabilizácie v zamestnaní roľníka a motívy migrácie do miest* (W. Makarczyk), *Spoločenská štruktúra roľníkov-robotníkov v Poľsku* (R. Turski). *Roľníci-robotníci v spoločenskej štruktúre dediny v rokoch 1947–1957* (M. Dziewicka).

V najbližšom čase budú ukončené ďalšie čiastkové štúdie: *Predstavy roľníkov o modernom povolaní* (B. Gałęski). Zozbieraný je bohatý materiál a spracúvajú sa *Pamätníki mladých roľníkov* na tému: *Cesty mládeže do zamestnania* (A. Sianko). M. Pochowski pracuje na téme *Migrácia a spoločenské zmeny v zamestnaní dedinského obyvateľstva*. Problematike rodiny na dedine je venovaná práca D. Makarowskej *Monografické výskumy rodiny na dedine*. Mal som sa možnosť oboznámiť s týmito pripravovanými prácami v rukopisoch a referátoch autorov a možno povedať, že budú prínosom a obohatia literatúru z problematiky sociológie dediny.

Popri prácach, ktoré vyšli v predchádzajúcich rokoch (*Spoločensko-ekonomická štruktúra dediny v ľudovom Poľsku*, Varšava 1961, R. Turski, *Dynamika spoločenských premien v Poľsku*, Varšava 1961, B. Gałęski, *Spoleczna struktura wsi*, Varšava 1962) a mnohých štúdiách, dostanú sa verejnosti do rúk ďalšie výsledky sociologických výskumov.

Čiastkové sociologické výskumy nadväzujú a sú pokračovaním základného sociologického výskumu *Zmeny sociálnej štruktúry dediny*, ktorý sa periodicky opakuje každých 5 rokov (1947, 1952, 1957, 1962) a stále sa upresňuje výber, obsah i metódy skúmania.

Výber vzorky. Vzorka, ktorá sa teraz skúma, zahrnuje 120 dedín. Tieto dediny sú zadelené do spoločensko-ekonomických rajónov (nekryjú sa s administratívnym delením), ktorých je 7. Táto rajonizácia je výsledkom dlhoročnej práce sociológov a je vypracovaná hlavne na ukazovateľoch sociologicko-ekonomických (sčasti sa zhodujú s etnografickým rozdelením). Dediny sa vyberali dvojstupňovým výberom reprezentácie pre ten-ktorý rajón. Pre malý počet sa náhodný výber nere realizoval, takže nejde o čisto reprezentatívny výber, ale nazývajú ho „monograficko-representatívny“. Tento výber predstavuje 0,2 % zo všetkých dedín v Poľsku. Medzi hlavné znaky výberu patrí: počet a smer zamestnania malo-roľníckeho obyvateľstva (to sa viaže na vzdialenosť od priemyslových stredísk), charakter pôdy, špecializácia výroby, štruktúra roľníckych hospodárstiev, obchodné vzťahy, spoločenská aktivita obyvateľstva. Dôležité je, aby vytypovaná dedina nebola nijakou etnografickou alebo historickou zvláštnosťou. Táto vzorka je už viac-menej stabilizovaná a vykonávajú sa v nej nielen základné, ale i doplnkové a monografické sociologické výskumy.

Metodologické východisko. Pri špecifickom vývine sociológie v Poľsku bolo veľmi dôležité, akou cestou sa bude uberať sociológia dediny po r. 1956. Boli tu jednak historické tradície sociológie dediny a na druhej strane rozpracovaná americká sociológia dediny, v ktorej najmä po r. 1936 sa vydelila ako samostatná oblasť „sociálna stratifikácia“. Práve v tejto oblasti sa zdôrazňovalo, že meto-

dológia nesúvisí so sociologickými problémami. Široké používanie funkcionálnej teórie, antropologický prístup ku skúmaniu tried, to sú charakteristické črty súčasnej „sociálnej stratifikácie“. Tieto črty prevládajú aj v súčasnej americkej sociológii dediny, ktorá sa rozvinula v posledných 20 rokoch.⁷ Proti prívržencom tejto sociológie v Poľsku, ako aj proti tým, ktorí odmietali skúmať akékoľvek objektívne fakty, rozvíjala sa marxistická sociológia dediny v Poľsku, ktorú reprezentuje najmä B. Gałęski.

B. Gałęski vychádza z toho, že pre poznanie sociálnej štruktúry dediny je potrebné poznať predovšetkým materiálne vzťahy roľníkov a im zodpovedajúce vzťahy ideologické, t. j. poznať (konkrétne) ich spoločenské bytie a spoločenské vedomie. Jedine konfrontácia získaných faktov prvého i druhého typu umožňuje formulovať závery o spoločenskej štruktúre dediny.

Spoločenská štruktúra dediny, to je predovšetkým triedne rozvrstvenie dediny. Triedny aspekt však úplne nevyčerpáva problematiku spoločenskej štruktúry, pretože obsahuje viacej spoločenských prvkov. Základom triednej analýzy je Leninova definícia triedy.

Na základe objektívnych a subjektívnych znakov spoločenskej triedy, aplikovaných v analýze spoločnosti na dedine, dochádza sa k záveru, že poľskí roľníci netvorí jednu spoločenskú triedu a na ich označenie sa používa pojem „spoločenská vrstva“. Spoločenská vrstva sa rozpadá na „triedne skupiny“, t. j. skupiny, ktoré zaujímajú rovnakú triednu pozíciu. Triedne skupiny sa diferencujú na základe ekonomickej nerovnosti a z toho vyplývajúcej spoločenskej nerovnosti. Triednu skupinu na rozdiel od spoločenskej triedy necharakterizuje fakt vlastníctva alebo nevlastníctva výrobných prostriedkov, ale *stupeň* ich vlastníctva.

Základnými znakmi delenia týchto skupín sú rozdiely z titulu i rozsahu vlastníctva a hlavného i vedľajšieho prameňa zárobkov, ďalej je to stupeň ekonomickej závislosti od iných členov spoločnosti na dedine a nakoniec životná úroveň. Základným činiteľom, ktorý charakterizuje všeobecne spoločenské (triedne) skupiny, ich kompaktnosť i silu, je spoločenský zväzok medzi osobami, ktoré objektívne patria do tejto skupiny. Ide tu predovšetkým o stupeň triedneho sebauvedomenia — pocit odlišnosti danej skupiny a uvedomenie si svojich osobitných záujmov. So stupňom sebauvedomenia je spojený stupeň organizovania sa skupiny v osobitných politických alebo iných inštitúciách. Ďalej je to podiel danej skupiny na politicko-administratívnej moci.

Napriek tomu, že ekonomicke momenty sú rozhodujúce, nemožno pri sociologickom výskume zanedbať ostatné momenty, ktoré upresňujú sociálnu štruktúru. Sociológia dediny chápe sociálnu štruktúru ako systém spoločenských skupín.

Aby sa čitateľ mohol lepšie orientovať, tak aspoň stručne budem charakterizovať, z akých historicko-ekonomických podmienok vyrastá súčasná sociálna štruktúra poľskej dediny.

---

⁷ T. S. Lynn, *Rural Sociology in the USA and Canada*. Current Sociology, Vol VI. 1951; M. M. Tumbin, *Caste in a peasant society*, Princeton 1957; J. A. Schumpeter, *Imperialism and social classes*, Oxford 1952; M. Weber, *Essays in Sociology*, Oxford University Press 1946; W. Lloyd Warner, Marchia Meeker, K. W. Eells, *Social Class in America*, Chicago 1949.

Polnohospodárska výroba v ľudovom Poľsku má tieto základné formy: 1. Štátne poľnohospodárske závody a štátne hospodárstva (PGR, POM) založené na základe celospoločenského vlastníctva (16,8 %). 2. Družstvá výrobné a strojové (spółdzielne produkcyjne, spółdzielcze ośrodki maszynowe, 2,2 %). Potom existujú miešané typy poľnohospodárskej výroby, napr. družstvá s prvkom štátneho vlastníctva (družstvo používa pôdu, ktorá patrí štátu), alebo súkromní roľníci používajú poľnohospodárske stroje družstevné (strojný park je vlastníctvom niekoľkých rodín — kółko rolnicze). Ďalej existujú rôzne typy súkromných hospodárstiev.

1. Najväčšiu skupinu tvoria hospodárstva založené na práci rodiny — *rodinné hospodárstva* (nepoužívajú cudziu pracovnú silu, ani roľníci nehladajú prácu mimo svojho hospodárstva).

2. Hospodárstva, ktoré vzhľadom na veľkosť a intenzívnosť poľnohospodárskej výroby najímajú stále pracovné sily — *kapitalistické hospodárstva*. (Tvoria veľmi malý počet.)

3. Hospodárstva, kde rozsah pôdy a produkcia nie je taká, aby uživila rodinu a členovia rodiny si musia hľadať zárobok mimo tohto hospodárstva (maloroľnícke hospodárstva „chłopsko-robotnicze“).

4. Vlastníci pôdy, ktorí stále pracujú na iných súkromných hospodárstvách (dedinská chudoba), alebo pracujú v priemysle (kovo-robotníci).

V ekonomike, ako vidieť, sú zastúpené tak socialistické, ako i kapitalistické formy poľnohospodárskej výroby.

Jednotlivé typy súkromných hospodárstiev tvoria systém, v ktorom hospodárstvo dobre vybavené výrobnými prostriedkami vyrába pre trh, iné nedostatočne vybavené dodáva na trh pracovnú silu a kupuje životné potreby.

Z tejto historicko-ekonomickej situácie vyrastá súčasná sociálna štruktúra poľskej dediny. Výsledkom zmeny spoločenského zriadenia v Poľsku a reforiem v poľnohospodárstve bolo, že boli zlikvidovaní veľkostatkári, vzrástol počet stredných roľníkov, veľmi sa znížil počet dedinskej chudoby a vo veľkej miere sa znížil počet dedinských kapitalistov. Na dedine vznikla nová spoločenská skupina dedinskej inteligencie, skupina roľníkov, členov družstiev, skupina pracovníkov štátnych majetkov a skupina roľníkov-robotníkov.

Vzniká nová spoločenská štruktúra dediny, nové sociálne rozdelenie obyvateľstva na dedine. Základom tohto delenia je *zamestnanie*. Dedina už prestala byť synonymom roľníckej vrstvy a stala sa miestom, v ktorom sa tvorí spoločenská štruktúra na tých istých základoch ako v meste.

Vznik nových skupín pracovníkov spoločného poľnohospodárstva je základom novej socialistickej spoločenskej štruktúry poľskej dediny.

Obyvateľstvo, ktoré býva na poľskej dedine, predstavuje okolo 55 % obyvateľstva (15 miliónov osôb) z celého počtu obyvateľstva (pred vojnou až 70 %). 80 % obyvateľstva patrí do vrstvy roľníckej. Ostatní sú robotníci bývajúci na dedine, učitelia, pracovníci obchodu atď.

Skupina robotníkov zamestnaných v štátnych závodoch a na štátnych majetkoch predstavuje 5 %. Skupina roľníkov-robotníkov 20 %. Veľká je aj skupina roľníkov, ktorí pracujú mimo poľnohospodárstva, hoci hlavným prameňom ich

zárobku je poľnohospodárstvo. Skupina dedinských poľnohospodárskych robotníkov, ktorí stále pracujú u zámožných roľníkov, je malá (2 %). Sú to vlastníci veľkých hospodárstiev. V južnom Poľsku nad 10 ha, v strednom viac ako 14 ha, na severe vyše 20 ha.

Najväčšou skupinou v roľníckej vrstve je tzv. rodinné hospodárstvo založené na práci členov rodiny na vlastnom hospodárstve (50 — 60 %, v niektorých častiach až 80 %). Malú skupinu tvoria družstevní roľníci.

Sociologický výskum zahŕňa celú dedinu, je to výskum „lokálnej spoločnosti“.

Charakteristika metód sociologického výskumu dediny. Do roku 1957 základnou metódou socialistického výskumu bola anketa a prípadne „Pamätníci“. Súčasný sociologický výskum sa opiera o niekoľko metód. Skôr ako sa budem zaoberať týmito metódami, zmienim sa aspoň stručne o „direktívach“, ktorými sa sociologický výskum riadi.

Direktíva „*praxe*“ odporúča chápanie spoločenskej štruktúry z hľadiska základného konfliktu, ktorý vystupuje do popredia v danej spoločnosti. Nejde tu proste o nijaké vymedzenie skupín a rozdielov medzi nimi, ale o charakteristiku spoločenského boja na dedine a o vymedzenie tých síl, ktoré sa koncentrujú na oboch póloch tohto frontu.

Direktíva „*konkrétnej historickej analýzy*“ odporúča skúmanie v konkrétnej spoločnosti v konkrétnom historickom období. Sociologický výskum musí brať do úvahy špecifikum skúmanej lokality a charakter historického obdobia.

Direktíva „*materiálnych záujmov*“ sa týka vymedzenia základnej spoločenskej nerovnosti a konfliktu, ktorý z toho vzniká a analýzy podmienok materiálneho života spoločenských tried a skupín. Tieto podmienky sú jednak v ekonomickej a jednak v právno-politickej oblasti. Rozdielnosť materiálnych záujmov vyznačuje smer delenia síl a dáva obsah konfliktu medzi nimi.

Direktíva posudzovania spoločenskej štruktúry ako *procesu*. To znamená chápanie tried a skupín v ich dynamike, v období vzniku, formovania sa i zániku.

Direktíva pohľadu na zmeny v spoločenskej štruktúre vo vzniku k triedam ako *pôlov polarizácie*. Týka sa predovšetkým strednej vrstvy, v ktorej stále prebieha proces polarizácie. Táto direktíva odporúča chápať triednu štruktúru v schéme dichotomickej a v schéme gradácie.

Posledná direktíva sa týka skúmania *triedy a vrstvy v ich vzájomnej súvislosti medzi vrstvou ako celkom superfunkcionálnym a triednymi skupinami, ktoré sú jej elementmi, súčasne medzi onou vrstvou (triedou) a spoločnosťou globálnou.*

Vymedzenie predmetu skúmania, výber reprezentácie skúmaného javu, ujasnenie si metodologického východiska a upresnenie direktív skúmania umožňuje správne vybrať metódy, ktorými sa bude spoločenský jav skúmať.

Rozoberieme najskôr *metódy, ktoré sa používajú pri získavaní objektívnych ukazovateľov.*

Zdrojom, ktorý poskytuje faktá o obyvateľoch na dedine, je *všeobecný súpis*. Je to však len materiál pomocný, v ktorom nie sú podchytené mnohé dôležité ukazovatele individuálneho hospodárstva, najmä o trhových vzťahoch. Umožňuje však získať základné informácie o skúmanej oblasti.

Ako pomocný zdroj informácií sa používa aj *štúdium zpráv* pre ministerstvá, ktoré obsahuje rôzne objektívne ukazovatele o množstve pôdy, príjmoch a pod.

Takým istým pomocným zdrojom sú *osobné účty roľníkov*. IER sleduje osobné účty roľníkov (2000) systematicky už asi 25 rokov. Tieto „účty“ sú bohatým prameňom informácií o pracovných vzťahoch, používaní strojov, výške produkcie, intenzívnosti hospodárstva, výške príjmov, charaktere výdavkov, investícií a pod.

Za situácie, keď neexistuje podrobný materiál o objektívnych podmienkach života jednotlivých skupín, musí sa získať špeciálnym sociologickým výskumom. Túto úlohu spĺňa každých 5 rokov sa opakujúca anketa IER, oddelenia sociológie dediny, ktorá má charakter podrobného opisu materiálnej situácie rodín bývajúcich vo vytypovaných dedinách. Anketa r. 1960 mala názov Rodina a hospodárstvo.⁸ Má tieto charakteristické črty:

1. Zahrňuje všetky rodiny (roľnícke i neroľnícke) bývajúce vo vytypovaných dedinách. Jedine podchytenie celej dediny umožňuje interpretovať skúmanú lokalitu ako pevný systém, ktorého elementy sa navzájom podmieňujú.

2. S anketou pracuje osobitne vycvičený a vyškolovaný personál prevažne z vysokoškôľakov, ktorí študujú poľnohospodárstvo, ekonómiu a sociológiu. (Práca je honorovaná.) Tento personál sa pre úlohu osobitne školí a robí rôzne skúšky. Pritom sa kladie dôraz na to, aby sa informácie zozbierali presne a aby sa otázky ankety jednoznačne interpretovali.

3. Otázky ankety sú presne sformulované a uzavreté, otázky s dvojicami typových odpovedí (multiplechoice alebo cafeteria questions), otázky kategorické (the categorical or dichotomes questions) a súčasne otázky, na ktoré je odpoveď počet alebo názov. Anketa má 53 uzavretých častí, ktoré obsahujú demografickú štruktúru rodiny, vzdelanie členov rodiny, pohyb členov rodiny (t. j. odchod z hospodárstva alebo príchod naň), charakter práce, ktorú člen rodiny vykonáva, charakter a množstvo pôdy, ktorú rodina vlastní, aké stroje pri práci používa (vlastné, nevlastné), akými hospodárskymi budovami disponuje, čo a koľko vyrába, charakter bytu a úroveň bývania, rozpočet rodiny, kultúrne záujmy, v akých organizáciách sú členovia rodiny, aké funkcie zastávajú a pod.

Anketa nevyklučuje používať iné metódy, ako napr. interview s osobami, ktoré odišli pracovať z poľnohospodárstva do priemyslu, alebo využitie iných metód, ktoré spresňujú niektorú časť ankety, prípadne ju dopĺňujú.

Anketa je zameraná jedine na získanie faktov o objektívnej ekonomickej a sociálnej situácii rodiny.

Druhou dôležitou oblasťou, ktorú je potrebné preskúmať, je oblasť spoločenského vedomia, v danom výskume *triedneho vedomia*. Je to oblasť, v ktorej sa používajú metódy skúmania názorov a mienky ľudí na vymedzenú tému. Ide o zistenie, aký je pohľad samotných ľudí na triednu štruktúru, akým spôsobom sa prejavuje vo vedomí ľudí tento triedny rozdiel, aký je stupeň pocitu spoločných záujmov a pod. Tieto a podobné problémy patria do oblasti skúmania triedneho vedomia, to sú problémy spoločenskej mienky, ktoré sa skúmajú jej vlastnými metódami.

V Poľsku sú veľmi zaužívané ankety najrôznejšieho charakteru a obsahu, za-

⁸ F. B u j a k, *Zmięca, stosunki społeczne i gospodarze*, Krakov 1903.

merané na skúmanie názorov určitej skupiny ľudí, alebo skúmanie verejnej mienky. Tieto ankety sa realizujú reprezentatívnym výberom (cross section), náhodný výber spomedzi rôznych spoločenských skupín alebo spomedzi všetkých rodín, ktoré bývajú v skúmaných dedinách. Prvý typ používa často stredisko výskumu verejnej mienky pri poľskom rádiu (Ośrodek Badania Opinii Publicznej przy Polskim Radio). Druhý typ výberu použil IER, oddelenie sociológie dediny, pri ankete r. 1960, ktorá bola zameraná na modernizáciu roľníctva (Anketa o modernizácii roľníctva).

Táto anketa je charakteristická ako doplnkový systém základnej ankety, ktorej obsahom je získať informácie o budúcnosti hospodárstva, ako si ho predstavuje sám roľník. To značí, či bude a do čoho bude investovať finančné prostriedky, akým vzorom sa riadi pri organizácii svojho hospodárstva, kto je pre neho najväčšou autoritou v tejto oblasti, ako sa pozerá na prácu družstva a pod.

Obdobný charakter mala i anketa Roľníci o svojom hospodárstve (OBOP przy Polskim Radio w Warszawie 1961) a dotazník Naše plány a životné podmienky (OBOP 1961).

Sociologické výskumy tohto typu venujú osobitnú pozornosť mládeži na dedine. Dotazník na tému *Vzťah dedinskej mládeže k vykonávanej práci* (OBOP 1960). Dotazník sa zaoberá veľmi aktuálnou otázkou príčin odchodu mládeže z poľnohospodárstva.

Oveľa častejšie sa však v Poľsku používajú iné formy výskumu verejnej mienky, a to predovšetkým verejné konkurzy, napr. na Pamätníky mladých roľníkov, alebo otvorené ankety, na ktorých sa môže zúčastniť každý. Nedostatkom týchto metód je, že dávajú obraz skupiny „živej“, z ktorej nemožno ustáliť, v akom stupni vyjadrujú odpovede skutočné názory všetkých spoločenských skupín. Dostane sa obraz, v ktorom krajnosti sú oveľa silnejšie zvýraznené, ako je to v skutočnosti.

Často sa používa metóda „osobných dokumentov“. Táto metóda má veľa odporcov a kritizuje sa najmä jej filozofický základ. Pri sociologickom výskume dediny sa tu naskytujú veľké možnosti. Sú to jednak už spomínané Pamätníky, potom listy roľníkov do rôznych roľníckych rodín a časopisov. Vyhodnotenie „osobných dokumentov“ je však veľmi ťažké, pretože v tejto oblasti zatiaľ niet zaužívej techniky.

Doteraz vymenované metódy boli zamerané jedny na získanie objektívnych a druhé na získanie subjektívnych faktov. Určitú izolovanosť, ktorá vzniká pri interpretácii a zovšeobecňovaní, snažia sa odstrániť takou metódou, ktorá by súčasne skúmala objektívne i subjektívne stránky. Túto úlohu splňa *monografický sociologický výskum* lokálnej spoločnosti.

Monografia lokálnej spoločnosti má bohatú tradíciu a mnoho prác. Najprv sa monografické sociologické výskumy zaoberali širokým výskumom „polytematickým“, ktorý sa začína podrobným opisom lokality až do opisu všetkých stránok spoločenského života. Takýto monografický výskum nemal os, okolo ktorej by bol získaval fakty. Tieto monografie dávali dosť povrchný obraz o skúmanej lokalite.

Naproti tomu monotematické problémové monografie dávajú väčšiu možnosť hlbšieho sociologického poznania. Problémy, ktoré sú predmetom monografických

výskumov, môžu byť najrozmanitejšie, napr. rodiny, mládeže, družstiev, morálky atď.

Najčastejšie však monografické výskumy priamo nadväzujú na základný výskum. To je veľká výhoda pre monografický výskum, lebo môže využívať bohatý materiál základného výskumu a na druhej strane základný výskum upresňuje svoje materiály a závery. Prakticky každý, kto pracuje na základnom výskume, robí ešte sám monografický výskum.

V súčasnosti sa pracuje na monografiách o rodine na dedine, o pohybe dedinského obyvateľstva, spracúvajú sa pamätníky dedinskej mládeže, odchod mládeže z poľnohospodárstva a pod.

Osobitné miesto medzi monografiami zaujíma monografický výskum doc. dr. Wierbického, ktorý nadväzuje na sociologický výskum F. Bujaka v dedine Źmijača⁸ (okres Limanowa) po 50 rokoch a sústreďuje sa na spoločenské zmeny, ktoré sa tu uskutočnili za pol storočia.

Sociológia dediny venuje pozornosť aj problematike, ktorá vyplýva zo spoločnej poľnohospodárskej výroby. Problematika výrobných roľníckych družstiev sa spracúva v téme: *Výrobné družstvá ako typ lokálnej spoločnosti* (L. M. S w e n g r u b - J u d e n k o). Výskum prebieha v 12 družstvách. Tento výskum sa sústreďuje na spoločenské problémy v družstvách, najmä na problematiku vytvárania vzťahov medzi družstevníkmi. V tomto výskume sú najlepšie družstvá v Poľsku (Gorzice, Kurowo, kraj Poznaňský), ako i družstvá priemerné. Mal som možnosť oboznámiť sa s väčšinou týchto družstiev, s ich hospodárskou a spoločenskou problematikou. Napríklad družstvo v Gorziciach je charakteristické nielen výbornými hospodárskymi výsledkami a vysokou pracovnou jednotkou (116 zl. + 25 zl. v naturáliách), ale aj uvedomelou pracovnou disciplínou a naozaj socialistickými vzťahmi medzi družstevníkmi. Výsledky a zovšeobecnenie sociologických výskumov na tomto družstve má veľký politický a spoločenský význam.

V súčasných podmienkach poľnohospodárskej výroby v Poľsku má veľký význam sledovanie procesu vznikania družstiev. Urobila sa „pilotáž“ v 79 dedinách, z ktorých sa vybralo 12 dedín pre tento sociologický výskum.

Vo výskume družstiev sa používa i metóda osobných dokumentov. Spracovala sa už problematika listov družstevníkov do redakcie novín Rolnik Polski — Gromada, z rokov 1956—1958 a 1961—1962. Na základe týchto listov sa spracovala problematika, ktorú treba hlbšie preskúmať.

Tak isto aj problematika PGR-ov (Štátnych majetkov) neostáva bez povšimnutia. Hlavnou témou je: *Formovanie sa organizačného modelu PGR* (J. P o n i a t o w s k i). V súčasnom období prebiehajú kontrolné výskumy medzi osadenstvom PGR-ov v troch krajoch a súčasne sa spracúva materiál z ankety uverejnenej v časopise Robotník-roľník. Výsledky tohto výskumu sa spracujú a postúpia Ministerstvu roľníctva. To je druhá, praktická stránka týchto výskumov. Keďže o tejto otázke, či a ako môže sociológia pomôcť praxi, ešte sa veľa a dosť skepticky diskutuje, chcel by som uviesť jeden príklad z Poľska. Po rozpade mnohých družstiev po r. 1956, vznikla ťažká situácia najmä na tzv. hospodárstvách „parcelantov“ (t. j. tých, ktorí dostali pôdu od štátu po r. 1954). Tieto rodinné hospodárstva sa nachádzali z roka na rok v ťažšej hospodárskej a spoločenskej situácii.

Sociologický výskum, ktorý tu prebiehal, jednoznačne ukázal na neudržateľnosť tejto situácie. Výsledky výskumu sa urýchlene spracovali a postúpili štátnym a straníckym orgánom, ktoré na ich základe urobili rozhodnutie založiť na týchto hospodárstvach štátne majetky. Mal som možnosť navštíviť tieto hospodárstva, ktoré podľa slov samotných roľníkov sa zmenili na nepoznanie. Všetci príslušní funkcionári pokladajú toto riešenie za správne a vysoko oceňujú pomoc sociologického výskumu, ktorý zohral rozhodujúcu úlohu pri riešení tohto problému a domáhajú sa ďalších sociologických výskumov. To je jeden z mnohých príkladov, ako sociologický výskum môže slúžiť spoločenskej praxi.

Veľkú úlohu pri rozpracúvaní problematiky sociológie dediny spĺňajú celoštátne vedecké konferencie, ktoré pravidelne poriada Poľská akadémia vied. Roku 1962 sa konferencia venovala problematike „chlopo-robotníka“ a r. 1963 (jún) povolaniu roľníka. Na týchto konferenciách sa riešia naliehavé otázky sociológie dediny na základe najnovších sociologických výskumov.

Problematika sociológie dediny sa rozpracúva aj na pracoviskách mimo akadémie, najmä na vysokých školách. Napríklad F. M. Mleccko (Vysoká škola spoločenských vied pri ÚV PZPR) spracúva problematiku spoločenskej i hospodárskej aktivity rôznych skupín roľníctva. F. Kolbusz (Vysoká škola poľnohospodárska v Krakove) pracuje na problematike názorov roľníkov o odbornom vzdelávaní svojich detí, ktoré majú dediť majetok. S. Sajac (Vysoká škola pedagogická v Krakove) spracúva problematiku vzdelávania školskej mládeže. K. Łapinska (Jagielonska Univerzita) Problém voľného času obyvateľov na dedine. M. Dobrowolska (Vysoká škola pedagogická v Krakove) robí výskumy odchodu obyvateľov dediny do mesta. B. Urbańska (Univerzita Jagielonska) dokončila prácu o spoločenských a kultúrnych funkciách elektrifikácie dediny. Vymenoval som tu naozaj len niektoré témy, z ktorých mnohé sa spracúvajú v Poľsku.

V trojročnom pláne výskumných úloh (1964 — 1967), ktorý spoločne vypracovalo Oddelenie sociológie dediny IFiS-u a Pracovňa sociológie dediny IER-u je hlavnou témou oboch pracovísk *Vplyv socialistickej industrializácie krajiny na smer spoločenských premien poľskej dediny.*

Táto hlavná téma sa realizuje v týchto tematických skupinách:

I. Zmeny v materiálnych podmienkach života; roľnícke hospodárstvo a vznik spoločných roľníckych závodov.

II. Zmeny v triednej štruktúre a v štruktúre zamestnania dedinského obyvateľstva, vznik roľníckych zamestnaní.

III. Zmeny v modeli roľníckej dediny.

IV. Zmeny v spoločnosti na dedine a vznik mimodedinských lokálnych spoločností.

V. Zmeny kultúry a obyčajov na dedine.

Každá skupina obsahuje niekoľko špeciálnych tém a spolu je ich 30.

Plánované výskumy majú priniesť materiál pre teoretické spracovanie sociológie dediny v konkrétnych podmienkach v Poľsku a súčasne dať materiál pre poznanie trendu spoločenských premien na dedine pod vplyvom socialistickej industrializácie. Dôraz sa kladie najmä na poznanie primeraných ciest poľského roľníka ku kolektivizácii.

O úspechoch poľskej sociológie dediny svedčí i skutočnosť, že taliansky sociologický časopis *Quaderni di sociologia rurale* venoval celé číslo príspevkom poľských sociológov dediny.

Filozofický ústav SAV, sociologické oddelenie, nadviazalo veľmi úzku spoluprácu s oddelením sociológie dediny v Poľskej akadémii vied. Vzájomná výmena vedeckých pracovníkov, konzultácie a oponentúry sa už uskutočňujú. Vo Varšave sa prediskutoval prvý variant výskumnej metódy základnej úlohy nášho výskumu Formovania socialistického uvedomenia družstevného roľníctva. Pripravila sa spoločná metóda prvého porovnávajúceho výskumu družstiev v Poľsku a na Slovensku. Pripravujú sa aj spoločné konferencie s poľskými sociológmi. Veríme, že táto spolupráca prinesie pozitívne výsledky na oboch stranách.

KONŠTANTÍN FILOZOF A METOD

JĀN STANISLAV

Roku 863 prichodia do našich krajín dvaja byzantskí činitelia Konštantín Filozof a jeho brat Metod. Obidvaja vynikali vysokou vzdelanosťou. Mladší z nich niesol titul Filozofa, starší mal právnické vzdelanie a bol nejaký čas politickým činiteľom v provincii obývanej Slovanmi. V *Živote Konštantínovom* hneď v úvodnej časti sa píše: „Žijúc (Lev, otec bratov) s družkou svojou, splodil sedem detí, z ktorých najmladším, siedmym, bol Konštantín, Filozof, vychovávateľ a učiteľ náš“. Takto píše slovanský prameň, napísaný okolo r. 870 na Veľkej Morave. Takzvané panónsko-moravské legendy, t. j. *Život Konštantínov* a *Život Metodov*, sústavne nazývajú Konštantína Filozofom. Tak ho volá aj pápež Hadrián II. v bule *Sláva na výsostiach* z r. 869, ktorou potvrdzuje slovanský liturgický jazyk. Tak ho volajú aj iné slovanské i latinské pramene, napr. z latinských Rímska a aj Moravská legenda.

Pozrime, aké mal Konštantín školské vzdelanie a z čoho vyplynul titul Filozof. V *Živote Konštantínovom* (ŽK) sa hovorí, že Konštantín dostal základné vzdelanie v rodnom meste Solúne. „Keď ho (rodičia) dali na učenie, prospieval nad všetkými žiakmi v knihách pamäťou veľmi bystrou, že sa všetci divili.“ Údaje o Konštantínovej mladosti podal skladateľovi ŽK očividne jeho brat Metod. Preto sa dozvedáme rozličné podrobnosti z jeho mladosti. Tak sa píše: „Učeniu sa oddajúc, sedel v dome svojom, učiac sa naspamäť knihám svätého Gregora Bohoslavca.“ Ide tu o Gregora Naziánskeho, ktorý bol v 9. storočí veľmi obľúbeným spisovateľom v Byzantsku. Napísal mnohé básne a tzv. schólie, t. j. komentáre, výklady. Mladý Konštantín zložil aj oslavnú skladbičku, venovanú Gregorovi. Je vložená do ŽK. Zaoberal sa ňou N. Trubeckoj (*Zeitsch. für slaw. Philol.* XI, 1934, 52 a nasl.). Poukázal na to, že skladba je básňou. Pravda, zachovala sa len v staroslovienskom preklade. Dobre poznačuje Fr. Grivec v knihe *Konstantin und Method Lehrer der Slawen* (Wiesbaden 1960, 22), že pôvodná ver-